

de mos

Jaargang 24
November 2008

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
**Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut**

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

9

NIDI

inhoud

- 1 Bevolking grote steden gaat sterk veranderen
- 5 Meer gemeentelijke prognoses: een lastige keuze
- 8 Einde vergrijzing in zicht, bevolkingskrimp nieuwe realiteit
- 11 Vergrijzende EU onderzoekt toekomstige arbeidsmarkt

DemoData op pag. 4, 5, 6, 8 en 10

Foto: Wim de Jonge

Nieuwe regionale prognose van bevolking, allochtonen en huishoudens tot 2025:

Bevolking grote steden gaat sterk veranderen

LIA VAN DEN BROEK EN SANNE BOSCHMAN

De bevolking van Nederland zal de komende 20 jaar blijven groeien. De bevolkingsgroei van rond een half miljoen komt volledig voor rekening van allochtonen en in het bijzonder de niet-westerse allochtonen. Tegelijkertijd neemt het aantal huishoudens nog sterker toe, vooral doordat het aantal alleenstaanden sterk groeit. Deze demografische trends komen bij uitstek tot uitdrukking in de ontwikkeling van de grote steden. De bevolking van de (meeste) grote steden zal in de toekomst niet alleen groeien, maar ook sterk van samenstelling veranderen. Dit blijkt uit de nieuwe regionale PBL/CBS bevolkings-, allochtonen- en huishoudensprognose, die in juli 2008 is uitgekomen.

Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) hebben in 2008 de update van de regionale bevolkings-, allochtonen- en huishoudensprognose uitgebracht. In dit artikel wordt ingegaan op de toekomstige ontwikkeling van de grootste steden in Nederland (met meer dan 100.000 inwoners op peildatum 1 januari 2007). Een belangrijke vraag is of de grote steden meer op elkaar zullen gaan lijken of dat de verschillen juist zullen toenemen.

Meeste grote steden blijven groeien

Nederland telde in 2007 25 steden met meer dan 100.000 inwoners. Deze steden zijn zeer verschillend van karakter. Verreweg het grootst zijn de grote vier Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht. Daarnaast zijn er traditionele historische steden zoals 's-Hertogenbosch en Zwolle, typische studentensteden zoals Groningen en Enschede, groeigemeenten zoals Zoetermeer en Almere en ten slotte de grote gemeenten buiten de Randstad zoals Apeldoorn en Emmen.

De regionale prognose schetst een wat wisselend beeld wat betreft de toekomstige bevolkingsgroei in deze 25 grote steden (tabel). Vooral in Utrecht, Amsterdam en Almere neemt het aantal inwoners naar verwachting sterk toe. In absolute aantallen valt de bevolkingsgroei in Groningen en Haarlemmermeer wat minder op, maar relatief gezien is deze hier wel krachtig. Tegenover de groei staat ook krimp, echter alleen in Maastricht is deze fors met een verwachte terugval van vijf procent (ofwel een daling van het inwonerstal van bijna 120.000 in 2007 naar 110.000 in 2025).

Inwoners in de 25 grote steden (x 1.000) en aandeel alleenstaanden, niet-westerse en westerse allochtonen, 2007 en 2025

	Aantal inwoners		% alleenstaanden		% niet-westerse allochtonen		% westerse allochtonen	
	2007	2025	2007	2025	2007	2025	2007	2025
Amsterdam	743	837	56	56	34	28	14	18
Rotterdam	584	580	47	52	36	29	10	11
Den Haag	474	511	48	50	33	28	13	20
Utrecht	288	392	53	52	21	19	10	11
Eindhoven	210	219	45	50	15	17	12	14
Tilburg	201	215	42	50	13	15	8	9
Groningen	182	222	58	59	9	10	10	8
Almere	181	229	28	38	26	27	10	12
Breda	170	189	40	46	10	13	10	11
Nijmegen	161	183	52	50	12	12	12	11
Apeldoorn	156	155	33	41	7	10	8	8
Enschede	154	160	43	49	14	14	12	12
Haarlem	147	149	45	51	13	15	10	13
Arnhem	143	154	46	49	17	17	11	10
Zaanstad	141	159	33	40	16	19	9	11
Amersfoort	139	161	36	40	13	13	8	9
Haarlemmermeer	138	163	27	35	11	16	10	12
's-Hertogenbosch	136	149	38	44	10	11	9	10
Maastricht	119	116	47	52	7	9	15	14
Dordrecht	119	118	37	44	17	18	10	11
Zoetermeer	118	123	31	38	16	18	11	11
Leiden	117	119	51	54	14	15	12	14
Zwolle	115	129	39	48	8	10	7	7
Emmen	109	117	30	34	4	8	7	7
Ede	108	116	31	38	7	10	7	7

In steden als Rotterdam, Apeldoorn, Dordrecht, Haarlem en Leiden daalt de bevolkingsomvang licht of blijft deze vrijwel gelijk.

De sterke groei van Utrecht, Almere en Groningen wordt veroorzaakt door de verwachting dat hier in de toekomst fors zal worden gebouwd. Zo wordt op de grote nieuwbouwlocaties Leidse Rijn (Utrecht), Almere Poort en Almere Hout (Almere) en Meerstad (Groningen) een aantrekkelijke woonomgeving gecreëerd, waarmee de lokale overheid hoopt de paren (die nu vaak wegtrekken) voor de stad te behouden en tegelijkertijd verwacht gezinnen uit de regio aan te trekken. Almere zal naar verwachting in 2025 met 230.000 inwoners de op vier na grootste gemeente van Nederland zijn en is daarmee ook in Europees perspectief één van de grootste regionale groeiers.

De verwachte krimp in Maastricht heeft zowel te maken met een negatieve natuurlijke groei als met een binnenlands vertrekoverschot. In Limburg ligt de vruchtbaarheid lager dan doorsnee in Nederland en door een relatief oude bevolking ligt de sterfte er hoger dan gemiddeld. Hoewel Maastricht door haar universiteit veel jongeren trekt, raakt de stad deze groep na het afstuderen weer grotendeels kwijt. Daarnaast verlaten veel gezinnen de stad.

De gemeenten waar het inwonertal zo goed als gelijk blijft, hebben te maken met zowel positieve als negatieve bevolkingsgroei-componenten. Zo is in Rotterdam de komende jaren de natuurlijke groei (geboorte minus sterfte) nog wel positief, maar wordt dit teniet gedaan doordat de emigratie de immigratie overtreft.

Al met al levert het patroon van de verwachte bevolkingsgroei in de 25 grote gemeenten een vrij gevarieerd beeld op. Voor de groeigemeenten die in het verleden sterk groeiden, geldt niet per definitie een sterke groei in de toekomst: Almere groeit nog wel vrij snel maar Zoetermeer niet meer. Van de 'grote vier' groeien Utrecht en in mindere mate Amsterdam nog wel heel snel, maar Den Haag veel langzamer en Rotterdam helemaal niet. Van de historische steden groeit Zwolle nog sterk, terwijl Haarlem stil staat. Bij de verklaring van deze verschillen in bevolkingsgroei speelt de woningbouwprogrammering een belangrijke rol.

Variatie in alleenstaanden neemt af

Momenteel verschilt het aandeel alleenstaanden tussen de grote steden vrij sterk. Zo bestaat in de 'grote vier' en in typische studentensteden als Groningen, Nijmegen, Leiden en Maastricht rond de 50 procent van de huishoudens uit alleenstaanden. In Haarlemmermeer, Almere en Emmen blijft dit percentage onder de 30 hangen. Er is dus duidelijk sprake van een variatie in de aantrekkingskracht van grote steden op alleenstaanden. Zowel de typische studentensteden als de grote vier vervullen voor jongeren een 'roltrapfunctie'. Jongeren trekken voor een studie of eerste baan naar deze steden, maar na het afstuderen of met een toenemend inkomen (en daar-

Foto: Wim de Jonge

mee stijging op de roltrap ofwel sociale ladder) verlaten ze de stad weer. De figuren 1 en 2 illustreren dit aan de hand van het aandeel 15-24- en 25-34-jarigen in de instroom vanuit andere gemeenten (op basis van cijfers over 2006). De typische studentensteden trekken vooral jongeren tussen 15 en 24 jaar, die er gaan wonen vanwege een opleiding. De grote vier, maar ook steden als Haarlem en 's-Hertogenbosch, trekken vooral 25-34-jarigen die op zoek naar een (eerste) baan naar deze steden trekken.

In 2025 zullen de verschillen in het aandeel alleenstaanden tussen de grote steden door diverse demografische trends fors kleiner zijn. Door de vergrijzing zullen er meer ouderen zijn die door sterfte hun partner hebben verloren en dan alleen blijven wonen. Daarnaast zullen in de toekomst meer paren uit elkaar gaan waardoor veel ex-partners tijdelijk of permanent alleen wonen. Dit komt doordat de hedendaagse paren veel meer dan voorheen ongehuwd samenwonen en de scheidingskans onder zulke paren hoger is dan onder gehuwd samenwonenden. Overigens zal onder jongeren het aandeel alleenstaanden in de toekomst vrijwel gelijk blijven, waardoor deze groep geen extra eenpersoonshuishoudens zal 'opleveren'.

Het effect van deze trends pakt verschillend uit in de 25 grote steden, zoals de tabel laat zien. In diverse middelgrote steden wonen relatief veel paren en/of ouderen. In groeigemeenten zoals Almere en Haarlemmermeer wonen veel paren. Vooral door de stijging van het aantal scheidingen zullen deze gemeenten naar verwachting meer alleenstaanden krijgen. In 'oudere' steden zoals Zwolle, Amersfoort, Apeldoorn en Ede zal

vooral door de vergrijzing het aandeel alleenstaanden naar verwachting sterk toenemen. Het aandeel alleenstaanden stijgt echter niet in de steden met een grote aantrekkingskracht op jongeren, zoals de 'grote vier' en de studentensteden (met uitzondering van Rotterdam, Leiden en Maastricht). Doordat hier relatief weinig ouderen en paren wonen, zullen de vergrijzing en extra scheidingen er minder effect hebben; wel zullen (alleenstaande) jongeren ook in de toekomst naar de grote steden blijven trekken.

Niet-westerse allochtonen trekken uit de grote stad

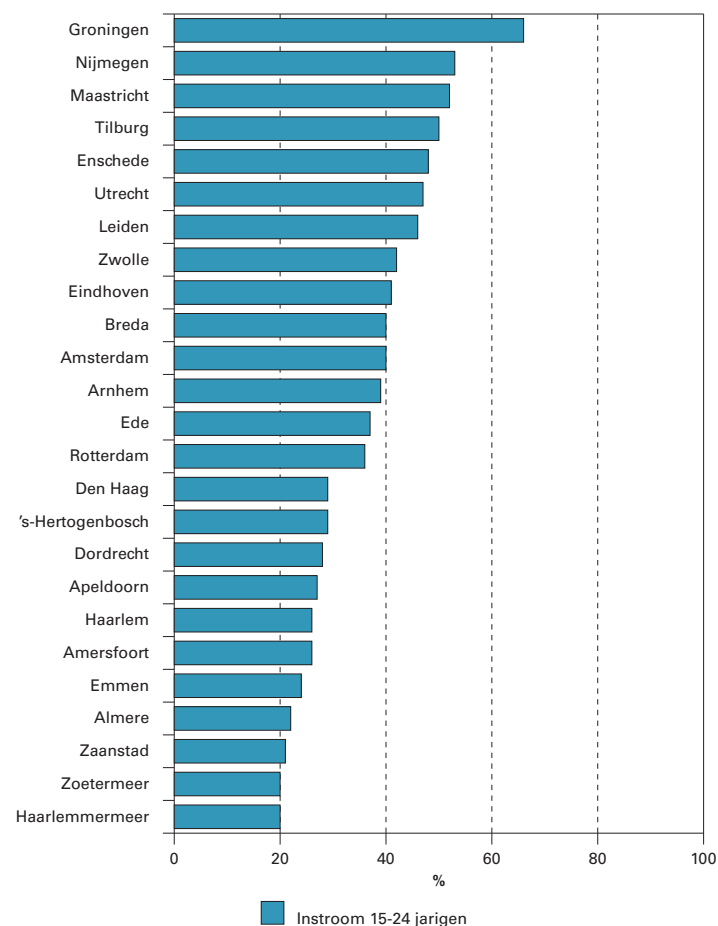
In 2007 telde Nederland 1,7 miljoen niet-westerse allochtonen, afkomstig uit vooral Turkije, Marokko, Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba. In 2025 zal dit aantal zijn gegroeid naar 2,2 miljoen. Deze groei komt voornamelijk voor rekening van de tweede generatie: kinderen van niet-westerse allochtonen die hier worden geboren. Het aantal niet-westerse allochtonen dat nieuw binnenkomt in Nederland (eerste generatie) is minder groot.

Momenteel woont ruim 60 procent van alle niet-westerse allochtonen in de 25 grote steden. In 2025 zal dat naar verwachting nog maar 50 procent zijn. In verhouding trekken steeds meer allochtonen, in navolging van autochtonen, de grote stad uit en verhuizen ze naar omliggende suburbane gemeenten. De verwachting is dat deze trend zal doorzetten.

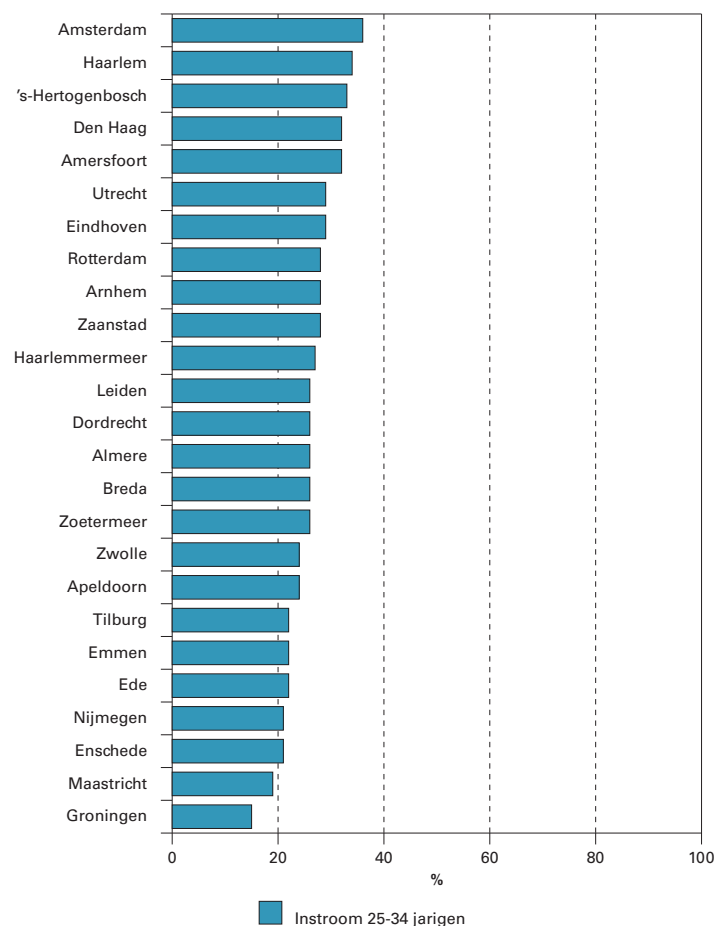
Het percentage niet-westerse allochtonen was in 2007 het hoogst in de vier grote steden (tabel). Van oudsher wonen er daarnaast ook grote groepen niet-westerse allochtonen in de Brabantse

In 2008 hebben het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL, opvolger van het Ruimtelijk Planbureau) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) een actualisering van de regionale prognose van bevolking, allochtonen en huishoudens uitgebracht. De prognose voorspelt de bevolking naar leeftijd, geslacht en herkomst en het aantal huishoudens naar type per gemeente tussen 2007 en 2025. De prognose is consistent met de nationale bevolkings- en allochtonenprognose van het CBS uit 2006/2007. Dat houdt in dat de landelijke veronderstellingen ten aanzien van geboorte, sterfte, emigratie en immigratie zijn overgenomen. De prognose is opgesteld met het door het PBL en het CBS ontwikkelde model PEARL (dat staat voor Projecting population Events At Regional Level). De regionale prognose is gebaseerd op veronderstellingen over de regionale ontwikkelingen in de demografische componenten geboorte, sterfte, buitenlandse migratie, huishoudensovergangen en verhuispatronen; daarnaast werkt het model met veronderstellingen over de woningbouw. Gedetailleerde uitkomsten zijn gratis te downloaden via de websites van het PBL en het CBS (via StatLine).

Figuur 1. Percentage 15-24-jarigen in de instroom vanuit andere gemeenten, 2006

Figuur 2. Percentage 25-34-jarigen in de instroom vanuit andere gemeenten, 2006

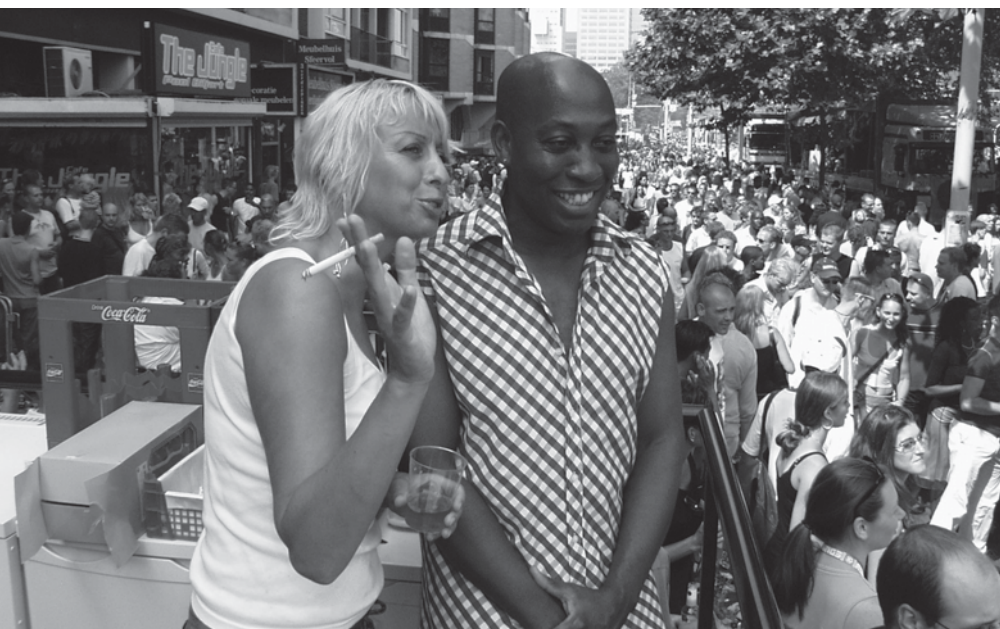

Foto: Wim de Jonge

demodata

HOGER OPGELEIDEN LEVEN LANGER

Hoogopgeleiden leven zes tot zeven jaar langer dan laagopgeleiden. Het verschil in het aantal levensjaren waarin mensen de gezondheid als goed ervaren, bedraagt zelfs 16 tot 19 jaar. De verwachte levensduur van hoogopgeleide mannen is 79 jaar, voor laagopgeleide mannen 72 jaar. Die voor vrouwen is hoger: 84 jaar voor hoogopgeleiden en 78 jaar voor laagopgeleiden. Laagopgeleiden leven niet alleen korter, maar brengen ook minder jaren door in goede gezondheid. Zo is bij mannen met alleen de basisschool de levensverwachting in als goed ervaren gezondheid gemiddeld 50 jaar, bij mannen met hoger onderwijs 69 jaar. Ook de levensverwachting zonder lichamelijke beperkingen en de levensverwachting zonder chronische ziektes is bij hoogopgeleiden hoger dan bij laagopgeleiden. Hoewel vrouwen naar verwachting ouder worden dan mannen, is hun gezonde levensverwachting vergelijkbaar met die van mannen. Vrouwen brengen dus een groter deel van hun leven door in minder goede gezondheid. Op hogere leeftijd blijven er verschillen in gezonde levensverwachting tussen hoog- en laagopgeleiden bestaan. Laagopgeleide 65-jarigen hebben naar verwachting gemiddeld nog negen jaar zonder lichamelijke beperkingen, hoogopgeleide 14 jaren. Ook bij de levensverwachting in als goed ervaren gezondheid en zonder chronische ziektes zijn de lager opgeleide ouderen slechter af dan de hbo'ers en academici (CBS).

steden en in Enschede. Zij trokken daar destijds heen voor werk in de industrie. Door gezinshereniging en gezinsvorming van onder andere de tweede generatie woont in deze steden nog steeds een grote groep niet-westerse allochtonen. In de toekomst zal door de suburbanisatie het aandeel niet-westerse allochtonen in de randgemeenten Almere, Haarlemmermeer, Zoetermeer, Zaanstad en Dordrecht duidelijk gaan toenemen. In de grote steden zal hierdoor het aandeel niet-westerse allochtonen gaan dalen. De verschillen in aandeel niet-westerse allochtonen tussen de 25 grote steden zullen daardoor afnemen.

Steeds meer westerse allochtonen naar de grote stad

Het aantal westerse allochtonen, vooral afkomstig uit de Europese Unie, zal toenemen van 1,4 miljoen in 2007 naar 1,7 miljoen in 2025. Deze groep groeit vooral doordat nieuwe migranten in Nederland gaan wonen. Westerse allochtonen komen in veel gevallen voor studie of werk naar Nederland.

De oriëntatie van westerse allochtonen op de grote stad is in 2007 nog minder dan die van niet-westerse allochtonen, maar zal in de toekomst omslaan. In 2007 woonde slechts 40 procent van de westerse allochtonen in een van de 25 grootste steden. In de toekomst zal dit aandeel in de grote steden naar verwachting stijgen naar 45 procent. Deze stijging komt vooral doordat wordt verwacht dat er steeds meer arbeidsmigranten, die vooral in de steden wonen, naar Nederland zullen komen. Tot 2025 zal hierdoor het aandeel van de westerse allochtonen dat in de grote stad woont in bijna alle grote steden toenemen (tabel).

De groei van het aantal westerse allochtonen is in het bijzonder te danken aan een sterke immigratie vanuit de nieuwe EU-lidstaten in Midden- en Oost-Europa. In de prognose wordt verondersteld dat deze nog verder zal groeien. Deze groep werkt vooral in de 'grote vier' en in de Brabantse steden. Net als de eerste gastarbeiders in de jaren zestig vestigen zij zich daar waar veel (laaggeschoold) werk is.

De laatste jaren neemt in de grote steden ook de groep hoogopgeleide kenniswerkers uit westerse landen toe door de toenemende internationalisering. In steden met veel internationale bedrijven of internationale organisaties zoals Amsterdam, Den Haag (denk bijvoorbeeld aan het Internationaal Gerechtshof), Haarlemmermeer (Schiphol) en Eindhoven (High Tech Industrie) zal het aandeel westerse allochtonen sterk gaan stijgen. De trend dat hoogopgeleide kenniswerkers behalve in deze steden zelf ook steeds vaker in de suburbane steden eromheen gaan wonen zal naar verwachting doorzetten. Zo kan het groeiende aandeel westerse allochtonen in Almere, Haarlemmermeer en Haarlem worden verklaard door suburbanisatie van de op Amsterdam gerichte kenniswerkers. Ook universiteiten zullen steeds meer internationale studenten en promovendi proberen aan te trekken. Dit verklaart de stijging van het aandeel westerse allochtonen in bijvoorbeeld Leiden.

De groep westerse allochtonen wordt van oudsher onder meer gevormd door een groot aantal Duitsers en Belgen die net over de Nederlandse grens zijn gaan wonen. In de grensgemeenten is daardoor altijd een hoog aandeel westerse allochtonen te vinden. In de grote steden zien we dit vooral terug in Maastricht, maar ook in Enschede en Nijmegen is het hoge aandeel westerse allochtonen hierdoor deels te verklaren. Het aantal grensmigranten in Nederland zal naar verwachting tot 2025 gaan afnemen. Omdat het hier gemiddeld om oudere migranten gaat zal deze groep door sterfte gaan uitdunnen. Er worden bovendien weinig nieuwe migranten uit de buurlanden verwacht. Door de lagere huisprijzen in België en Duitsland gaat de grensmigratie tegenwoordig vaker de andere kant op.

Conclusies

Verschiedende demografische en maatschappelijke ontwikkelingen, zoals vergrijzing, individualisering en internationalisering, beïnvloeden onafhankelijk van elkaar de bevolkingssamenstelling van de stad. Elke stad heeft zijn eigen karakter en krijgt daardoor niet in dezelfde mate met de effecten van bovenstaande trends te maken. Voor de toekomst is de verwachting dat de samenstelling van de bevolking tussen de steden hierdoor sterk zal veranderen. Enerzijds nemen de verschillen tussen de steden af, in het bijzonder rond het aandeel alleenstaanden en niet-westerse allochtonen in de steden. Anderzijds zullen de verschillen in het aandeel westerse allochtonen tussen steden juist toenemen doordat westerse allochtonen sterker geconcentreerd gaan wonen in bepaalde steden.

LITERATUUR

- Broek, L. van den, A. de Jong, C. van Duin, e.a. (2008), *Regionale bevolkings-, allochtonen- en huishoudensprognoses 2007-2025*, Den Haag/Voorburg: Planbureau voor de Leefomgeving/Centraal Bureau voor de Statistiek.

Drs. L. van den Broek en **S. Boschman MSc**,
Planbureau voor de Leefomgeving; e-mail:
lia.vandenbroek@pbl.nl

Meer gemeentelijke prognoses: een lastige keuze

JOOP DE BEER

Doorgaans hebben gemeenten tegenwoordig te maken met meer dan één rapport over het toekomstige bevolkingsverloop. Naast een mogelijk eigen prognose komen ook andere instellingen met hun toekomstverkenning. Provincies, het ministerie van VROM, het CBS en het Planbureau voor de Leefomgeving publiceren periodiek nieuwe prognoses. De uitkomsten van die rapporten zijn niet altijd hetzelfde: de mate van groei en krimp kan aanzienlijk variëren. Gemeenteambtenaren en raadsleden hebben een stem in de plannen van de gemeente voor nieuwe voorzieningen en in de uiteindelijke besluitvorming daarover. Maar hoe kunnen zij de toekomstplannen tegen het licht houden als er door deskundigen verschillend wordt gedacht over het bevolkingsverloop in de komende jaren? De verschillen tussen bevolkingsprognoses worden geïllustreerd aan de hand van het voorbeeld van de gemeente Den Haag.

Bevolkingsprognoses kunnen op verschillende manieren tot stand komen. De omvang van de bevolking verandert door geboorte, sterfte en verhuizingen. Daarom ligt het voor de hand dat een prognose van de bevolkingsomvang van een gemeente wordt gebaseerd op toekomstige ontwikkelingen in de aantallen geboren, overleden en verhuisden. Het ligt echter ook voor de hand om rekening te houden met het aantal beschikbare woningen. De vraag naar woningen hangt samen met het aantal huishoudens. Daarom houden veel gemeentelijke prognosemakers ook rekening met veranderingen in het aantal huishoudens. De wijze waarop dat gebeurt verschilt. De ene prognose legt een sterker accent op het modelleren van huishoudensveranderingen en de implicaties van verhuizingen dan de andere.

Elk model heeft zo zijn voor- en nadelen. Geen enkel model is 'het beste'. Een geavanceerder model leidt niet per se tot betere of meer betrouwbare prognoses dan een eenvoudiger model. Wel hebben geavanceerde modellen als voordeel dat meer inzicht kan worden verkregen in onderliggende veranderingen, zoals ontwikkelingen in huishoudensvorming, woningbehoefte en verhuizingen. Zulke modellen zijn beter geschikt om zogenaamde 'als-dan'-scenario's door te rekenen, bijvoorbeeld om de gevolgen van veranderingen in huishoudensvorming te bepalen (wat gebeurt er als jongeren later het ouderlijk huis verlaten, als meer jongeren alleen gaan wonen, als meer mensen uit elkaar gaan, als minder ouderen naar een tehuis gaan) alsmede de gevolgen van veranderingen in verhuisgedrag (wat gebeurt er als meer jonge gezinnen de stad verlaten, als zich meer alleenstaanden in de stad vestigen, als er meer immigranten naar de gemeente komen). Nadeel is dat de uitkomsten van meer geavanceerde modellen afhangen van de veronderstellingen over de waarde van een groot aantal parameters, waarvan de toekomstige ontwikkelingen onzeker zijn. Eenvoudige modellen zijn in het algemeen transparanter dan geavanceerde.

Relatie tussen bevolking en woningvoorraad

De woningvoorraad vormt een belangrijke randvoorwaarde voor vrijwel elke gemeente-

Foto: foto.denhaag.org/Harry van Reeken

lijke bevolkingsprognose. In de meeste prognosemodellen wordt de relatie tussen bevolkingsontwikkeling en woningen gelegd via migratie: veronderstellingen over het aantal mensen dat zich in een gemeente vestigt hangt mede af van het aantal beschikbare woningen. Dat aantal hangt vervolgens af van nieuwbouw en sloop, en van demografische ontwikkelingen, zoals van het aantal mensen dat vertrekt, zich vestigt, dan wel van veranderingen in de omvang en samenstelling van bestaande huishoudens.

In principe zou een prognose van de bevolkingsomvang heel eenvoudig kunnen worden gebaseerd op een prognose van de woningvoorraad door een veronderstelling te maken ten aanzien van de toekomstige nieuwbouw en sloop en met betrekking tot de gemiddelde woningbezetting straks. Ter illustratie: de standaardvariant van de bevolkingsprognose van de gemeente Den Haag gaat uit van een woningvoorraad in 2025 van 252.000 woningen. De huidige gemiddelde woningbezetting is twee personen per woning. Indien voor 2025 dezelfde gemiddelde woningbezetting wordt verondersteld, komt het voorspelde inwonertal in 2025 uit op 504.000. Dat dit vrijwel overeenstemt met de prognose van de ge-

demodata

DALING MIGRATIEHUWELIJKENTURKEN EN MAROKKANEN ZET DOOR

In 2007 trouwden ruim 26.000 allochtonen, van wie ongeveer een kwart afkomstig was uit Turkije en Marokko. Bij meer dan 80 procent van de Turken en Marokkanen die getrouwd zijn, had de partner dezelfde herkomst. Slechts negen procent van hen trouwde met een autochtoon. Een deel van de huwelijken binnen de eigen herkomstgroep zijn migratiehuwelijken. Ongeveer 20 procent van de Turkse huwenden en 15 procent van de Marokkaanse huwenden haalde hun partner uit het land van herkomst. Dat is minder dan in 2006. Hiermee zet de daling in migratiehuwelijken van Turken en Marokkanen van de afgelopen jaren door (CBS).

Foto: Stock xchng/Rogier Swagerman

demodata

IN GROTE STEDEN WEER MEER MOORDEN

In 2007 zijn in Nederland 164 personen slachtoffer geworden van moord of doodslag. Dat zijn er vijf meer dan in 2006. Daarmee heeft de daling van het aantal slachtoffers van de laatste jaren zich in 2007 niet voortgezet. Vooral in de vier grote steden nam het aantal slachtoffers weer toe en is de spectaculaire halvering van het aantal moorden in 2006 weer bijna teniet gedaan. Het aantal moorden in gemeenten met minder dan 250.000 inwoners is echter verder gedaald. Van de mensen die in de periode 1996-2007 in Nederland zijn vermoord is één op de zes niet hier woonachtig. De helft van de vermoorde personen was tussen 20 en 40 jaar oud. In de leeftijdsgroep van 20 tot 30 jaar vallen bijna twee keer zoveel slachtoffers als gemiddeld over alle leeftijdsgroepen. Dit geldt voor zowel mannen als vrouwen. Jaarlijks worden ruim twee keer zoveel mannen als vrouwen omgebracht. Bij een kwart van de in 2007 omgebrachte vrouwen is geen dader bekend of is de relatie van de dader met het slachtoffer onbekend. Voor zover die informatie wel voorhanden is, blijkt dat bijna de helft van de vrouwelijke slachtoffers door hun partner of ex-partner om het leven is gebracht. Relatief vaak werd dan de ruzie of jaloezie thuis beslecht met een steekwapen of door verwuring. In de periode 2002-2006 zijn in Europa per 100.000 inwoners jaarlijks gemiddeld 1,6 moorden gepleegd. Dit aantal ligt voor Nederland duidelijk gunstiger en is inmiddels afgenomen tot 1,0 in 2006 en 2007. In de voormalige Oostbloklanden worden relatief veel mensen door geweld omgebracht, in de Baltische staten zelfs ruim zes maal zoveel dan gemiddeld (CBS).

meente Den Haag is natuurlijk niet helemaal toevallig, want de Haagse bevolkingsprognose gaat ook uit van een gemiddelde woningbezetting van ongeveer twee. Ter voorkoming van misverstanden: dit betekent niet dat de gemeente Den Haag de prognose op een simpele manier heeft opgesteld. Evenals bij andere prognoses wordt ook bij de prognose van de gemeente Den Haag rekening gehouden met tal van veranderingen in de bevolking: hoeveel kinderen worden er geboren, op welke leeftijd overlijden mensen, hoeveel mensen verhuizen naar andere gemeenten en hoeveel mensen uit andere gemeenten naar Den Haag, hoeveel immigranten komen er en hoeveel Hagenaars emigreren. Al deze veranderingen bepalen niet alleen de toekomstige omvang van de bevolking van Den Haag, maar ook de samenstelling naar leeftijd, geslacht en etniciteit.

Bij het maken van veronderstellingen ten aanzien van al deze ontwikkelingen vormt de toekomstige omvang van de woningvoorraad ech-

Foto: Picasaweb.google.com/RvS (NL)

ter wel een belangrijke randvoorwaarde. Dat geldt voor elke gemeentelijke bevolkingsprognose, want altijd wordt een relatie gelegd tussen de veronderstelling met betrekking tot het aantal mensen dat verhuist en de beschikbaarheid van woningen. Als er in een gemeente geen grote leegstand is, kunnen in de toekomst per saldo niet meer mensen naar die gemeente verhuizen dan er huizen beschikbaar komen door nieuwbouw en door vertrek van mensen uit die gemeente. Daarnaast moet er uiteraard ook rekening mee worden gehouden dat de woningbehoefte van de al in die gemeente wonende bevolking kan veranderen, bijvoorbeeld doordat kinderen het ouderlijk huis verlaten en zelfstandig gaan wonen. Dit laatste voorbeeld laat zien dat naast de bevolkingsontwikkeling (dat wil zeggen veranderingen in het aantal inwoners) ook de ontwikkeling van het aantal en de grootte van huishoudens een rol speelt. Tot slot spelen woonwensen een belangrijke rol: binnen de gemeente verhuizen mensen naar een ander soort woning of een andere buurt.

Woningbezetting

Een gemiddelde woningbezetting van twee personen per woning betekent niet dat het grootste deel van de woningen wordt bewoond door twee personen. Soms bestaat slechts een klein deel van de huishoudens uit twee (al dan niet gehuwde) samenwoners. Een toenemend aantal huishoudens bestaat tegenwoordig uit slechts één persoon, een ander deel wordt gevormd door ouders met kinderen en bestaat uit drie of meer personen. Een prognose van de toekomstige gemiddelde woningbezetting hangt dus af van een prognose van de toekomstige verdeling van huishoudentypes. De daling van de gemiddelde woningbezetting komt vooral voor rekening van de stijging van het aantal eenpersoonshuishoudens.

Een belangrijk verschilpunt tussen gemeentelijke prognoses is de wijze waarop met veranderingen in huishoudens rekening wordt gehouden. Zo wordt in de prognose van de gemeente Den Haag eerst een vooruitberekening van de omvang en samenstelling van de bevolking gemaakt en vervolgens een veronderstelling ten aanzien van de wijze waarop verschillende leeftijdsgroepen over verschillende huishoudentypes zijn verdeeld: jongeren wonen vaak (nog) alleen, mensen van rond de 30 wonen samen maar nog zonder kinderen, veel veertigers hebben een partner en kinderen. Boven de 50 wonen weer relatief veel mensen samen zonder kinderen omdat die dan het ouderlijke huis hebben verlaten ('empty-nest'). En relatief veel hoogbejaarden wonen alleen omdat de partner is overleden.

In de meer geavanceerde prognoses die het CBS samen met het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL; in mei 2008 ontstaan door de samenvoeging van het Ruimtelijk Planbureau (RPB) en het Milieu- en Natuurplanbureau (MNP)) maakt, of die ABF-Research in opdracht van het ministerie van VROM maakt, wordt de prognose van huishoudens gebaseerd op het modelleren van huishoudensovergangen, bijvoorbeeld de kans van thuiswonende jongeren van een bepaalde leeftijd om uit huis te gaan, de kans van

Foto: www.hofstijl.nl

alleenstaanden van een bepaalde leeftijd om te gaan samenwonen en de kans van samenwoners om uit elkaar te gaan. PBL/CBS maakt ook onderscheid tussen diverse groepen allochtonen, waarbij rekening wordt gehouden met de verschillen in huishoudenssamenstelling tussen bijvoorbeeld mensen met een Surinaamse of Antilliaanse achtergrond enerzijds en mensen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond anderzijds. De prognose van de provincie Zuid-Holland gaat net als die van de gemeente Den Haag primair uit van veranderingen in de omvang en samenstelling van de bevolking en niet van een huishoudensmodel.

Den Haag

Om het jaar publiceert de gemeente Den Haag een eigen bevolkingsprognose. Daarnaast kan de gemeente ook beschikken over de genoemde prognoses van de provincie Zuid-Holland, van PBL/CBS en van ABF-Research. De verschillen tussen de prognoses vloeien voort uit verschillen in methodologie. Volgens deze vier prognoses ligt het inwonertal van Den Haag (nu 476.000) in 2025 tussen de 506.000 en de 523.000 (zie de tabel). Dit betekent dat de voorspelde bevolkingsgroei tussen 2008 en 2025 varieert van 30.000 tot 47.000. De ene prognosemaker voorspelt dus ruim 50 procent meer groei dan de andere. Vanwege de onzekerheid die nu eenmaal inherent is aan prognoses zijn er door de prognosemakers van de gemeente Den Haag ook nog verschillende andere varianten doorgerekend. Uit die berekeningen blijkt dat de onzekerheid over de toekomstige bevolkingsomvang nog groter is: het inwonertal zou dan in 2025 kunnen liggen tussen de 460.000 en de 533.000. Van deze varianten is de laagste overigens niet erg reëel, want die gaat ervan uit dat de woningvoorraad vanaf 2008 niet meer zou toenemen. Wanneer deze laatste zuiver theoretische nulvariant buiten beschouwing wordt gelaten, liggen de verschillende varianten tussen de 504.000 en de 533.000 inwoners, dat wil zeggen dat de bevolkingsgroei varieert tussen de 28.000 en de 57.000. De groei in de hoogste variant is dus twee keer zo hoog als in de laagste variant.

Dat de standaardvariant van de prognose van de gemeente Den Haag lager uitkomt dan de prognoses van de andere drie instanties komt doordat die standaardvariant alleen is gebaseerd op plannen voor nieuwbouw en sloop die min of meer hard zijn. Omdat er vooral harde plannen zijn voor de korte termijn en minder harde voor de langere, groeit volgens deze prognose de woningvoorraad na 2015 nauwelijks meer. De andere prognoses houden ook voor de jaren daarna nog rekening met een trendmatige verdere uitbreiding.

Nagegaan is wat er met de bevolking zou gebeuren als de woningbezetting verandert. De huidige woningbezetting in Den Haag is 2,0. Als wordt verondersteld dat deze daalt tot 1,9 en de woningvoorraad niet verandert, dan zal de bevolking met vijf procent teruglopen. Of anders geformuleerd: als de gemiddelde woningbezetting tot 1,9 daalt, moet de woningvoorraad in Den Haag met ongeveer vijf procent groeien om de bevolkingsomvang constant te houden. Dat

Bevolking en woningen in Den Haag, 2025, volgens verschillende prognoses en varianten

	Bevolking x 1.000	Woningvoorraad x 1.000	Gemiddelde woningbezetting Personen per woning
<i>Meest recente prognoses:</i>			
Gemeente Den Haag, standaardvariant	506	252	2,01
PBL/CBS	511	254	2,01
Provincie Zuid-Holland	515	268	1,92
ABF/VROM	523	256	2,04
<i>Varianten:</i>			
Gemeente Den Haag			
meer nieuwbouw	533	265	2,01
meer nieuwbouw, woningbezetting 1,9	504	265	1,90
geen nieuwbouw	460	233	1,97

Toelichting bij de tabel.

Recent zijn door vier instanties prognoses van de gemeente Den Haag opgesteld. De prognoses van de toekomstige bevolkingsomvang verschillen voor een deel doordat van andere aannames over de toekomstige woningvoorraad is uitgegaan en voor een deel door verschillen in veronderstellingen over de gemiddelde woningbezetting.

Naast de zogenaamde standaardvariant heeft de gemeente Den Haag nog drie andere varianten doorgerekend. In de eerste variant wordt uitgegaan van meer nieuwbouw dan in de standaardvariant, maar van dezelfde woningbezetting. In de tweede variant wordt eveneens uitgegaan van meer nieuwbouw, maar wordt tevens verondersteld dat de gemiddelde woningbezetting daalt. In de derde variant wordt verondersteld dat de woningvoorraad niet verandert.

komt neer op zo'n 12.000 extra woningen. Het effect van de veronderstelling over de gemiddelde woningbezetting is zo groot omdat het niet alleen de nieuwbouw betreft maar ook de bestaande woningen. Als de gemiddelde woningbezetting daalt van 2,0 naar 1,9 zijn er alleen al 12.500 extra woningen nodig om het huidige aantal inwoners van Den Haag te kunnen huisvesten. Wil de stad het aantal inwoners met bijvoorbeeld 30.000 laten toenemen, dan zijn er nog bijna 16.000 woningen meer nodig om die extra inwoners te kunnen huisvesten. In totaal zijn er dan 28.000 extra woningen nodig. Als de gemiddelde woningbezetting niet daalt, zijn er daarentegen 15.000 extra woningen nodig om een bevolkingsgroei met 30.000 te realiseren. Kortom, een daling van de woningbezetting van 2,0 naar 1,9 betekent dat bijna twee keer zoveel nieuwbouw nodig is om de bevolking met 30.000 personen te kunnen laten groeien.

Meer prognoses: een lastige keuze

Dat er meer bevolkingsprognoses voor een gemeente bestaan maakt het voor beleidsmakers lastig om te bepalen van welke prognose ze moeten uitgaan. De verschillen tussen prognoses zijn illustratief voor de onzekerheid die nu eenmaal inherent is aan prognoses. Het is lastig om prognoses te vergelijken aan de hand van de onderliggende veronderstellingen, omdat de modellen zo sterk verschillen. Maar prognoses kunnen wel goed met elkaar worden vergeleken door te kijken naar verschillen in veronderstellingen over de woningvoorraad en de gemiddelde woningbezetting. Voor een beoordeling van deze veronderstellingen is het nuttig als prognosemakers aangeven hoe de veronderstelling over de gemiddelde woningbezetting voor de gehele gemeente kan worden herleid tot onderliggende veronderstellingen over verschillen in woningbezetting tussen wijken van de gemeen-

BEVOLKINGSPROGNOSE VAN DE GEMEENTE DEN HAAG

De gemeente Den Haag maakt niet alleen een prognose van de bevolking voor de gehele gemeente, maar ook voor buurten, wijken en stadsdelen. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van het gemeentelijk prognosemodel GBpro dat is ontwikkeld door de werkgroep Bevolkingsprognose van de Vereniging voor Statistiek en Onderzoek (VSO).

Het rapport over de bevolkingsprognose van de gemeente Den Haag 2008-2025 is gepubliceerd op de website van de gemeente Den Haag (www.denhaag.nl) onder de rubriek 'Feiten en Cijfers', in 'Den Haag in cijfers'. Daar zijn ook de cijfers van de prognose te vinden, onderscheiden naar buurt, wijk, stadsdeel en stedelijk niveau. Naast tabellen kunnen daar ook grafieken en kaarten worden gemaakt.

**ZORGTAKEN VOOR STEEDS MINDER VROUWEN EEN
REDEN OM NIET TE WERKEN**

Het aantal vrouwen dat niet wil of kan werken vanwege de zorg voor hun gezin is sinds 2001 bijna gehalveerd. In 2001 waren er dat nog 735.000, in 2007 nog maar 373.000. Het aantal mannen dat niet werkt om te zorgen voor het gezin blijft onveranderd laag. Dit wijst er onder andere op dat gezinnen andere manieren hebben gevonden om hun zorgtaken te regelen. In 2007 waren er in totaal drie miljoen mensen tussen de 15 en 65 jaar die niet wilden of niet konden werken. De meeste van hen zijn jongeren die nog een opleiding of studie volgen (CBS).

te en tussen nieuwbouw en bestaande woningen. Daarnaast moet duidelijk worden gemaakt hoe de gemiddelde woningbezetting samenhangt met de verschillende huishoudentypes. Dat wil overigens niet zeggen dat er voor het maken van een bevolkingsprognose ook per se een geavanceerd huishoudensprognosemodel nodig is. Een nadeel daarvan is immers de complexiteit: een dergelijk model vraagt doorgaans om veel meer veronderstellingen en naarmate er meer veronderstellingen nodig zijn, wordt minder inzichtelijk waar verschillen tussen prognoses precies aan kunnen worden toegeschreven.

Verder kan een gemeente zelf het initiatief nemen om bestaande (recente) prognoses met elkaar te vergelijken en desgewenst varianten door te (laten) rekenen met verschillende veronderstellingen. Het kan nuttig zijn om dergelijke exercities aan te vullen met analyses die la-

ten zien op welke wijze de gemiddelde woningbezetting in de toekomst kan veranderen. Daarmee wordt het beter mogelijk om te beoordelen onder welke voorwaarden de veronderstelling dat de woningbezetting al dan niet verandert aannemelijk is. Voor een deel hangen veranderingen in de woningbezetting immers samen met gedragsveranderingen, voor een ander deel met het nieuwbouwprogramma. Dit onderscheid is van belang omdat beleidsmakers zo inzicht kunnen krijgen in de mate waarin ze ontwikkelingen wel, zoals het bouwprogramma, of niet dan wel hoogstens indirect kunnen beïnvloeden (zoals gedragsveranderingen).

Dit artikel is gebaseerd op het rapport 'Second opinion Bevolkingsprognose 2008-2025 Den Haag', dat het NIDI op verzoek van de gemeente Den Haag heeft opgesteld.

Drs. J.A.A. de Beer, NIDI; e-mail: beer@nidi.nl

Einde vergrijzing in zicht, bevolkingskrimp nieuwe realiteit

GIJS BEETS

Een langetermijnvisie

Nederland vergrijst door een stijgende levensverwachting en een dalend kindertal. Een baby die vandaag wordt geboren heeft volgens de huidige inzichten een behoorlijke kans om de volgende eeuw te halen. Verder kozen onze voorouders, toen ze merkten dat een groter deel van hun kinderen in leven bleef, voor kleinere gezinnen. Sinds de introductie van de moderne geboorteregeling is het kleine gezin standaard geworden. Het kindertal is nu zo laag dat het op termijn ook tot bevolkingskrimp leidt. In sommige regio's van Nederland is het al zover. Niet iedereen is daar even gelukkig mee: Nederland zou uitsterven. Maar is krimp niet veeleer een 'uitdaging' die nieuwe perspectieven biedt?

Foto: Wim de Jonge

hobbeltje zichtbaar van de overigens maar kleine geboortegolf van pal na de Eerste Wereldoorlog – de overlevenden daarvan zijn nu bijna 90 jaar oud –, maar natuurlijk veel duidelijker de excessieve geboortegolf van na de Tweede Wereldoorlog (figuur 1).

Het kindertal daalt sinds 1870 en Nederland vergrijst daardoor al meer dan een eeuw. Het percentage 65-plussers, een van de meest gebruikte vergrijzingsindicatoren, staat nu op 15 (zie figuur 2). De stijging van dat percentage heeft in de afgelopen eeuw geen grote problemen opgeleverd voor de samenleving. De vergrijzing verliep langzaam en voorspelbaar en de maatschappij heeft zich aangepast.

Het verdere verloop van de vergrijzing zal niet zoveel anders zijn. Wel zal deze sneller gaan verlopen, vooral doordat de naoorlogse geboortegolf tot de 65-plussers gaat behoren. Maar daarmee komt ook het einde van de vergrijzing in zicht. De vraag is dan ook waarom er zoveel 'paniek' is over het verdere verloop van de vergrijzing.

Het toekomstige verloop van de vergrijzing

Demografen zien vergrijzing als het *proces* van veroudering, de verandering van de leeftijdsopbouw van een bevolking van een relatief jonge naar een veel oudere. De ouderdom, dat wil zeg-

Het kindertal is verreweg de belangrijkste demografische variabele die de omvang en samenstelling van een bevolking bepaalt. De leeftijdsopbouw op een willekeurig moment weerspiegelt het aantal levendgeborenen in de voorafgaande decennia. Als de curve daarvan ups en downs vertoont, gaan die een leven lang mee. Zo is in de leeftijdsopbouw van 2008 nog steeds het

gen de mate van 'vergrijsdheid', neemt toe. Dat proces is echter niet oneindig: blijven geboorte-, sterfte- en migratiecijfers een eeuw lang constant dan neigt iedere bevolking, ook een krimpende, naar een constante leeftijdsopbouw.

In Nederland zal de vergrijzing – de stijging van het aandeel ouderen in de bevolking – over enkele decennia stoppen. De bevolking is dan wel gemiddeld zo'n 45 jaar oud, tegen 28 jaar een eeuw geleden en 39 jaar nu. Dat is een forse verandering. In Europees perspectief kenmerkt Nederland zich echter door een relatief gematigde vergrijzingstrend. De in verhouding tot andere landen omvangrijke en langdurige naoorlogse geboortegolf hield de Nederlandse bevolking eerst relatief jong maar geeft het percentage 65-plussers nu een extra impuls omhoog. Naar verwachting ebt dat effect na 2038 weg, wanneer de kleinere geboortecohorten vanaf 1970 de 65-jarige leeftijd bereiken. Per saldo komt er dan een einde aan de vergrijzing: het percentage 65-plussers in Nederland daalt van circa 25 procent (op de top in 2038) naar circa 23 rond 2050 (zie figuur 2). Dat is 'maar' 8 à 10 procentpunten hoger dan de 15 procent van nu. De planners van Nederland moeten zich dus daarop richten.

Nederland zal zeer waarschijnlijk wat minder vergrijsd blijven dan veel van de omringende landen: volgens de zojuist verschenen bevolkingsprognoses van Eurostat (het Statistisch Bureau van de Europese Unie) blijft Nederland behoren tot de Europese middenmoot, met percentages 65-plussers net iets onder het EU-gemiddelde. In figuur 2 is ook te zien dat de ontgroening nagenoeg tot stilstand komt, terwijl het percentage 20-64-jarigen zal dalen. De totale 'demografische druk', het aantal afhankelijken per (economisch) onafhankelijke, zal dus stijgen.

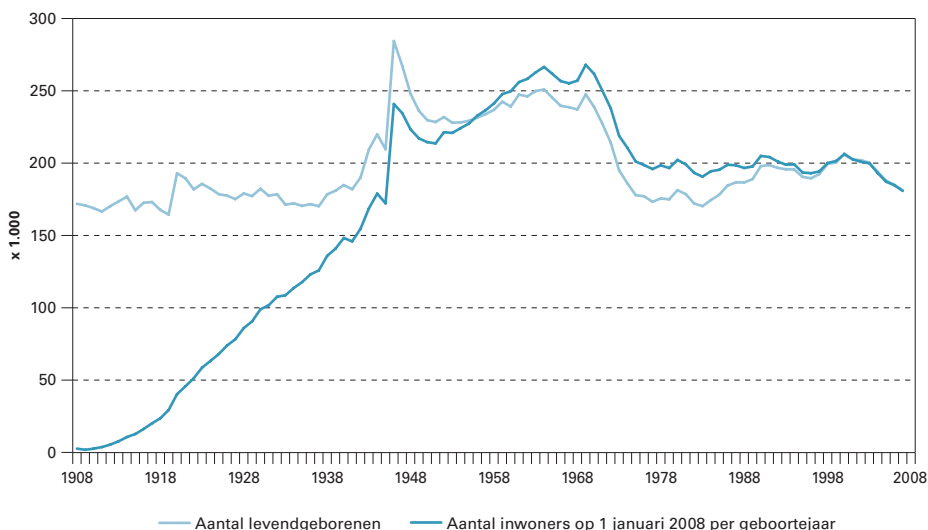
Bevolking als supertanker

Als het kindertal tot onder het zogenoemde vervangingsniveau (zie kader) daalt komt niet alleen vergrijzing maar op termijn ook bevolkingsdaling in beeld. Dat laatste even duurt komt doordat een bevolking een uiterst log lichaam is dat slechts met een geweldige inertie verandert. Je moet al heel vroeg 'de supertanker' beginnen bij te sturen om veel later goed uit te komen. Van alle mensen levert 97 procent van jaar op jaar geen andere bijdrage aan de leeftijdsopbouw dan dat ze ieder jaar precies één jaar ouder worden. Een 'onregelmatigheid' moet heel groot zijn wil deze op landelijk niveau demografisch waarneembaar zijn: de watersnoodramp van 1953 met ruim 1.800 dodelijke slachtoffers valt in de landelijke sterftestatistiek nauwelijks op, wel uiteraard in die van Zeeland. Kleine lokale bevolkingen zijn vaak erg gevoelig voor demografische verstoringen. Vooral de vaak minder goed voorspelbare migratiebewegingen kunnen daar behoorlijke effecten hebben.

Geboorte, sterfte en migratie

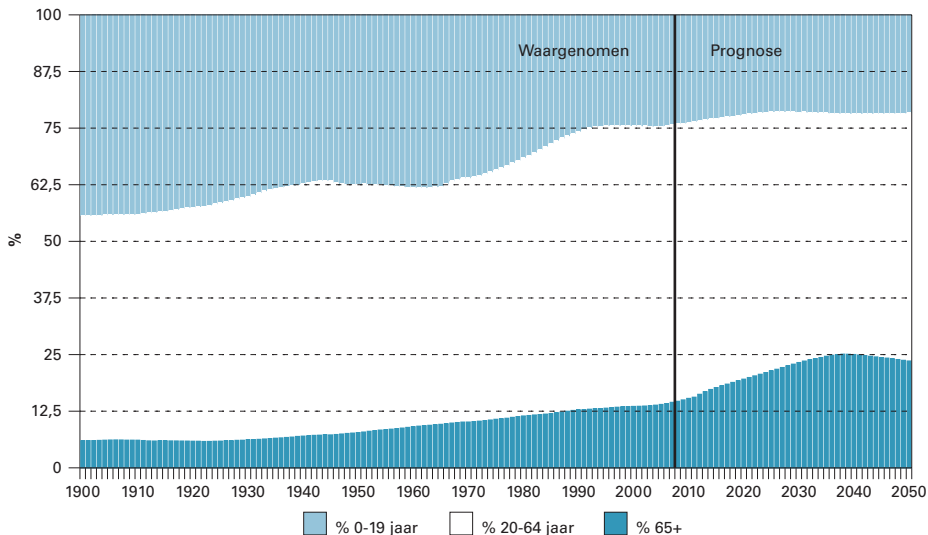
Tegen vergrijzing en bevolkingskrimp is weinig te doen. De demografische processen geboorte, sterfte en migratie zijn goeddeels onafhankelijk van elkaar en dragen elk op eigen wijze bij aan de omvang en leeftijdsamenstelling van een bevolking.

Figuur 1. Aantal levendgeborenen in de afgelopen 100 jaar en aantal inwoners op 1 januari 2008 naar geboortjaar, Nederland

Bron: CBS.

Figuur 2. Ontgroening en vergrijzing in Nederland, percentages van de bevolking in enkele leeftijdsgroepen, 1900-2050

Bron: CBS; waarnemingen en meest recente CBS-bevolkingsprognose.

Geprobeerd kan worden om het aantal geboorten te laten verhogen door maatregelen te nemen die mensen stimuleren om meer kinderen te krijgen, maar veelal blijkt later dat zij hetzelfde aantal kinderen nu alleen wat eerder hebben gerealiseerd. Begin jaren negentig verruimde Zweden om emancipatorische redenen het betaalde ouderschapsverlof van 24 naar 30 maanden. Dat leidde vervolgens massaal tot 'eerder kinderen krijgen', en tot 'het tweede kind sneller na het eerste' maar niet tot uiteindelijk 'meer kinderen' per vrouw. Gevolg: eerst een geboortegolf, daarna een 'geboortedal'. Dat kwam mede doordat de maatregel financieel onhoudbaar bleek en daarom na enkele jaren ongedaan moest worden gemaakt. Gevolg is dat Zweden nu een geweldige en dure inspanning moet leveren om die geboortegolf te faciliteren, ruim 80 jaar lang. Stijging van de levensverwachting kan het krimpproces vertragen en bevordert de vergrijzing maar dat speelt uiteindelijk slechts een bescheiden rol. De naoorlogse geboortegolf is erg groot en zal een keer uitsterven: er overlijden straks gewoon meer mensen dan er worden geboren.

HET VERVANGINGSNIVEAU

Demografen verstaan onder het vervangingsniveau het kindertal dat nodig is om de ene generatie precies te vervangen door de andere. Onder de huidige sterftecondities in Nederland dienen vrouwen dan gemiddeld 2,07 kinderen te krijgen. Bij gelijkblijvende condities van sterfte en migratie treedt bij een lager kindertal dan het vervangingsniveau veroudering van de bevolking op en, meestal pas met enige vertraging, ook bevolkingskrimp, bij een hoger kindertal verjonging en bevolkingsgroei. Afhankelijk van levensverwachting en migratie is de praktijk vaak weerbarstig.

Foto: Marcel Minnée

demodata

OUDEREN MET HOOG INKOMEN ZIJN GEZONDER

Naarmate het inkomen hoger is, hebben ouderen (50-80 jaar) een betere fysieke en psychische gezondheid. In de periode 2004-2006 had 18 procent van de ouderen in de laagste inkomensklasse een slechte fysieke en 16 procent een slechte psychische gezondheid. Deze percentages zijn voor ouderen uit de hoogste inkomensklasse respectievelijk vier en zeven procent. Oudere vrouwen hebben een minder goede fysieke en psychische gezondheid dan oudere mannen. Desondanks scoren zowel mannen als vrouwen met een hoog inkomen beter op deze gezondheidsaspecten dan mannen en vrouwen met een laag inkomen (CBS).

OVERLEDENEN LATEN TIEN MILJARD EURO NA

In 2005 bedroeg in Nederland het door overledenen nagelaten privévermogen ruim 9,6 miljard euro. Er zijn grote verschillen in de omvang van de nagelaten privévermogens. Ruim een derde van de erfslaters laat minder dan 10.000 euro na, bijna twee derde van de erfenissen is minder dan 50.000 euro. Van de nalatenschappen is 11 procent groter dan 200.000 euro. Deze hebben betrekking op bijna zes miljard euro van het totale nagelaten bedrag. Van de erfslaters laat twee procent meer dan 500.000 euro na. Het gaat hierbij echter wel om een totaal bedrag van ruim 2,8 miljard euro. Het gemiddeld nagelaten bedrag is hier bijna 1,1 miljoen euro. Bijna alle nalatenschappen bevatten banktegoeden. Deze bedragen gemiddeld 32.000 euro. In 15 procent van de nalatenschappen zitten effecten. De gemiddelde waarde hiervan is 118.000 euro. De totale privébezittingen bedragen bijna 10,6 miljard. Naast bezittingen worden ook schulden nagelaten. Bijna 16 procent van de nalatenschappen omvat een hypotheekschuld. De totale waarde hiervan is ongeveer één miljard euro. Ruim een kwart van de 110.000 erfslaters laat een eigen woning na met een gemiddelde waarde van 162.000 euro. De gemiddelde hypotheekschuld bedraagt 54.000 euro. Bij de nalatenschappen van ouderen vanaf 65 jaar komt een hypotheek minder vaak voor. De gemiddelde hypotheekschuld is voor deze groep met 40.000 euro ook aanzienlijk lager. Bij één procent van de nalatenschappen ten slotte zijn de schulden groter dan de bezittingen (CBS).

Meer (jonge) mensen uit een ander land laten immigreren is al evenmin een oplossing. De komst van (veelal jonge) migranten heeft maar een heel licht dempend effect op vergrijzing en krimp. Aanvankelijk biedt dat laatste wellicht enig soelaas, ook tegen krapte op de arbeidsmarkt, maar op de langere termijn gaan verschillende landen/bedrijven elkaar beconcurreren om dezelfde migranten. Vergrijzing is immers een wereldwijd fenomeen. Het aantal potentiële immigranten wordt uiteindelijk steeds schaarser en hun vertrek leidt tot extra vergrijzing in het land dat ze verlaten. Daar zitten die landen niet op te wachten want ze willen vooral hun beter opgeleide jongeren natuurlijk behouden.

Een fatsoenlijk bestaan

Omdat we al eeuwen gewend zijn aan bevolkingsgroei kunnen we ons nauwelijks voorstellen dat de bevolkingsomvang zal gaan dalen. Toch blijkt uit onderzoek dat een substantieel deel van de bevolking voorkeur heeft voor een Nederland met een kleinere bevolkingsomvang. In 1965 werd geschrokken gereageerd op de bevolkingsprognose van het CBS waaruit bleek dat Nederland rond het jaar 2000 meer dan 20 miljoen inwoners zou tellen. Nu wordt voorzien dat het inwonertal langzaam oploopt tot een top wordt bereikt van 17 miljoen mensen, waarna de bevolking ook weer langzaam gaat krimpen. Wereldwijd groeit de bevolking nog fors. De Verenigde Naties verwachten volgens de middenvariant van hun bevolkingsprognose later deze eeuw een mogelijke stabilisatie rond tien miljard inwoners (tegen 6,7 miljard nu). Dat kan alleen als het kindertal aanzienlijk daalt. Als het kindertal vanaf het jaar 2000 constant zou blijven groeit de wereldbevolking tot 50 miljard aan het eind van de 21ste eeuw. Behalve dat het dan behoorlijk veel voller zal worden moet de vraag worden gesteld of al die mensen adequaat kunnen worden gevoed en een fatsoenlijke levensstandaard kan worden geboden.

Een natuurlijk verloop van bevolkingsgroei naar -krimp biedt kansen op een overzichtelijker wereld. Een duurzame wereldbevolking met

over een paar eeuwen bijvoorbeeld maar vier miljard inwoners, onder wie tien miljoen Nederlanders, zal in plezierig evenwicht kunnen leven met de schaarse middelen nodig voor een fatsoenlijk bestaan voor ieder. In het voetspoor van de Staatscommissie Bevolkingsvraagstukken (Staatscommissie-Muntendam; eindrapport in 1976) zal mogelijk ooit worden bedacht dat een stationaire bevolking ideaal is, dat wil zeggen een bevolking die niet verandert in omvang en in leeftijdsopbouw doordat het aantal geborenen, overledenen en migranten van jaar op jaar constant is. Met enige fantasie hoeven veel 'Prinsjesdagvoorstellen' dan niet meer van jaar op jaar te veranderen. Vraag en aanbod van veel goederen en diensten zijn constant want ook de omvang van de totale en de economisch actieve bevolking zijn goed op elkaar afgestemd. Er is nauwelijks werkloosheid, wel de nodige vernieuwing, verversing en doorstroming op de arbeidsmarkt. Er zijn geen files meer terwijl de grond, de lucht en het water schoon zijn. Een dergelijke samenleving zouden velen graag aan hun nakomelingen willen doorgeven, maar dan moeten ze nog wel even geduld hebben. Met het huidige kindertal duurt het nog zeker tot het jaar 2500 voordat Nederland zelfs maar in de buurt komt van die tien miljoen inwoners. Iemand die nu wordt geboren en minstens 100 jaar wordt zal waarschijnlijk niet meemaken dat Nederland minder dan 16 miljoen inwoners zal tellen. Voor uitsterven hoeven we dus voorlopig niet bang te zijn.

Omdat de consequenties van demografische veranderingen zo groot zijn, is rustig demografisch vaarwater erg belangrijk. Nu het uiteindelijk kindertal per geboortegeneratie vrouwen in Nederland min of meer constant is geworden, hoewel met 1,8 net iets onder het vervangingsniveau, is een veel rustiger demografisch regime binnen handbereik. Laten we dat vooral niet verstoren.

Bevolkingskrimp is een logisch uitvloeisel van hetgeen een aantal decennia geleden niet alleen demografisch maar ook sociaaleconomisch in gang is gezet: het op veel grotere schaal bereiken van hogere opleidingen, massalere arbeidsmarktparticipatie, zelfontplooiing, andere normen en waarden ten aanzien van gezin en samenleving.

Een uitvoeriger versie van dit artikel is onlangs verschenen onder de titel "Ideale samenleving gloort bij tijdige aanpassing aan bevolkingskrimp" in *Christen Democratische Verkenningen* 29 (herfst 2008), pp. 126-133.

LITERATUUR:

- Esveldt, Ingrid, Gijs Beets, Kène Henkens, Aart C. Liefbroer en Hein Moors (2001), *Meningen en opvattingen van de bevolking over aspecten van het bevolkingsvraagstuk 1983-2000*. Rapport nr. 62. Den Haag: NIDI.

Drs. G.C.N. Beets, NIDI, email: beets@nidi.nl

Vergrijzende EU onderzoekt toekomstige arbeidsmarkt

PETER EKAMPER

Meer deeltijdwerk heeft effect op arbeidsvolume

De veroudering van de bevolking heeft gevolgen voor de toekomstige arbeidsmarkt in de Europese Unie. De omvang van de beroepsbevolking zal op de langere termijn dalen, zelfs als de arbeidsparticipatie toeneemt.

Volgens de Europese Unie zal het aantal 65-plussers in de huidige EU-27 de komende 20 jaar toenemen van 81 miljoen in 2005, circa 17 procent van de totale bevolking, tot 112 miljoen rond 2025, 23 procent. Rond 2050 maken de dan 141 miljoen 65-plussers 30 procent van de totale bevolking uit. Een relatief groot aantal ouderen zal in de nabije toekomst de pensioengerechtigde leeftijd bereiken en de arbeidsmarkt verlaten. Als gevolg van de gedaalde vruchtbaarheid zal verder het aantal (jonge) starters op de arbeidsmarkt veel kleiner worden.

Arbeidsmarktscenario

In 2005 heeft de Europese Commissie lange-termijn arbeidsmarktscenario's uit laten rekenen voor alle landen van de toenmalige EU-25 voor de periode 2005-2050. In het zogenoemde basisscenario worden geen ingrijpende beleidsveranderingen verondersteld anders dan reeds ingezette en voorziene pensioenhervormingen. Wel is rekening gehouden met generatieverschillen. In het bijzonder jongere generaties vrouwen hebben een hogere arbeidsparticipatie dan oudere generaties vrouwen op dezelfde leeftijd.

Volgens dit basisscenario zal, ondanks een veronderstelde stijging van de arbeidsparticipatie en daling van de werkloosheid, het arbeidsaanbod en de werkgelegenheid de komende 15 jaar slechts in geringe mate toenemen en daarna afnemen. Dit is vooral een gevolg van de combinatie van de dalende omvang en de veroudering van de potentiële beroepsbevolking (15-64-jarigen). Ouderen participeren minder dan jongeren. In de EU-25 neemt de arbeidsparticipatie van de 15-64-jarigen in de periode 2005-2050 toe van 70,3 procent in 2005 tot 74,9 procent in 2025 en tot 75,5 procent in 2050. Tot ongeveer 2018 stijgt, zo wordt verwacht, de werkgelegenheid met 20 miljoen werkenden waarna deze tot 2050 gaat dalen met bijna 30 miljoen. Het aandeel 55-64-jarigen in de totale werkzame beroepsbevolking neemt toe van 11 procent in 2005 tot ongeveer 18 procent in 2050.

Parttimers

Het totale arbeidsvolume wordt bepaald door het aantal mensen dat werkt en het aantal gewerkte uren per persoon. In de 27 huidige lidstaten van de EU werkten vrouwen in 2005 gemiddeld 7,5 uur minder dan mannen. Het percentage vrouwelijke parttimers is hoger dan het percentage mannelijke: in 2005 was dat 30,7 tegenover 6,7 procent. Tussen de EU-landen be-

staan grote verschillen. In Nederland werkt ruim 70 procent van de vrouwen en ruim 20 procent van de mannen in deeltijd. In de andere EU-landen is in deeltijd werken echter vooral een vrouwenaangelegenheid. In België, Duitsland, Luxemburg, Oostenrijk, het Verenigd Koninkrijk en Zweden heeft rond de 40 procent van de werkende vrouwen een deeltijdbaai, in Bulgarije, Griekenland, Hongarije, Ierland, Litouwen, Slowakije en Tsjechië is dat minder dan tien procent.

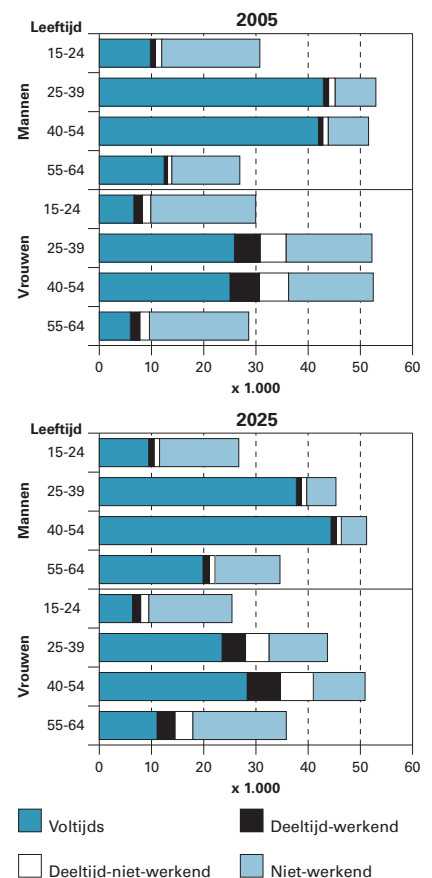
In alle leeftijdsgroepen is het percentage parttimers de afgelopen tien jaar bij zowel mannen als vrouwen gestegen behalve voor 55-64-jarige vrouwen. Voor mannen en vrouwen geldt verder: hoe lager het opleidingsniveau, des te hoger het percentage parttimers. Het aandeel parttimers is op alle opleidingsniveaus toegenomen.

Een stijgend en dalend arbeidsvolume

De stijging van het percentage parttimers op de Europese arbeidsmarkt heeft op zichzelf een negatief effect op het arbeidsvolume, maar dit wordt gecompenseerd door cohorteffecten. Verwacht wordt dat binnen jongere geboortegeneraties in de toekomst meer vrouwen en ouderen zullen participeren op de arbeidsmarkt. Bij vrouwen is dit proces al enkele decennia zichtbaar, bij ouderen veel recenter door op langer doorwerken gericht beleid, ingegeven door de verwachte (financiële) gevolgen van veroudering voor de samenleving.

Als het huidige percentage parttimers op de arbeidsmarkt niet verder stijgt, zal volgens het basisscenario het totale arbeidsvolume gerekend in voltijdbanen in 2025 ongeveer zeven procent

Bevolking in mensjaren naar geslacht, leeftijdsgroep en soort (werk)uren in de Europese Unie (EU-27) in 2005 en 2025 (aantallen x 1.000)

Noot: Deeltijd-werkend is het aantal parttimers uitgedrukt als voltijd-werkenden; deeltijd-niet-werkend is het aantal parttimers uitgedrukt als voltijd-niet-werkenden.

Bron: NIDI-berekeningen op basis van Eurostat en Carone (2005).

OPDRACHT EUROPESE COMMISSIE

In dit artikel worden mogelijke effecten op het toekomstig arbeidsaanbod verkend van beleid gericht op het verhogen van de arbeidsparticipatie, in het bijzonder het effect van deeltijdwerkgelegenheid. Als vertrekpunt voor deze verkenningen zijn de arbeidsmarktscenario's van het Directoraat-generaal voor Economische en Financiële Zaken van de Europese Commissie (DG ECFIN) genomen. Deze scenario's zijn ontwikkeld ten behoeve van een studie naar de toekomstige publieke uitgaven.

Het artikel is gebaseerd op een Research Note geschreven in het kader van de European Observatory on Demography and the Social Situation in opdracht van de Europese Commissie:

Ekamper, P. (2007), *Qualitative scenario study of the European labour force*. Research Note - European Observatory on Demography and the Social Situation - Demography Network. Brussels: European Commission, Directorate-General Employment, Social Affairs and Equal Opportunities.

hoger zijn dan in 2005. Hoewel de omvang van de potentiële beroepsbevolking in 2025 iets kleiner zal zijn dan in 2005 zal de arbeidsparticipatie hoger zijn door de hiervoor genoemde cohortheffekten. In 2025 zijn de grootste cohorten bovendien 40-54 jaar oud, de leeftijdsgroep met de hoogste arbeidsparticipatie. In 2050 zijn deze cohorten echter uit de potentiële beroepsbevolking verdwenen en volgens het basisscenario zal deze in 2050 dan ook ongeveer 18 procent kleiner zijn dan in 2005. De hogere arbeidsparticipatie kan dan niet meer de bevolkingsdaling compenseren en het totale arbeidsvolume zal daardoor ongeveer acht procent lager zijn dan in 2005. De figuur op pagina 11 toont de potentiële beroepsbevolking naar voltijd- en deeltijdbanen in 2005 en 2025 bij een gelijkblijvend percentage parttimers per leeftijdsgroep en geslacht. Zoals uit de figuur blijkt, blijft in het basisscenario de arbeidsparticipatie relatief het laagst onder de jongeren, de ouderen en de vrouwen en is dus het potentieel daar het grootst.

Beleid

Het EU-beleid is er, conform de zogenoemde Lissabon-doelstellingen, op gericht om de EU tot de meest competitieve en dynamische kenniseconomie van de wereld te maken. Dit vereist verhoging van opleidingsniveau, arbeidsvaardigheden, arbeidsparticipatie en arbeidsproductiviteit in de toekomst. Vooral voor jongeren zullen investeringen in bijvoorbeeld verhoging van onderwijsparticipatie en -niveau conflicteren met verhoging van de arbeidsparticipatie. Jongeren liggen dan ook als doelgroep voor het verhogen van de arbeidsparticipatie minder voor de hand. Beleid gericht op (verdere) verhoging van arbeidsparticipatie van ouderen is logischer. Arbeidsparticipatie in de leeftijdsgroep 55-64 jaar blijft in het basisscenario, ondanks gerealiseerde pensioenhervormingen, relatief laag. Om een substantiële verhoging van de arbeidsparticipatie van ouderen te realiseren zijn ingrijpendere beleidshervormingen met betrekking tot (vervroegde) uittreding noodzakelijk dan tot nu toe is gerealiseerd.

Meer werken in deeltijd heeft zowel positieve als negatieve gevolgen voor het arbeidsvolume. De beschikbaarheid van meer deeltijdbanen verhoogt mogelijk de participatie van diegenen die tot nu toe niet of niet meer deelnamen. De arbeidsparticipatie van vrouwen in de EU is lager dan die van mannen. Door met deeltijdbanen niet (of niet meer) participerende vrouwen aan te trekken kan de arbeidsparticipatie in termen van zowel banen als volume groeien. Als wordt verondersteld dat grotere mogelijkheden voor deeltijdwerk leiden tot een stijging van de participatie van vrouwen tot hetzelfde niveau als van mannen - zij het dat dan meer vrouwen dan mannen in deeltijd werken - leidt dit ertoe dat het arbeidsvolume van vrouwen op de lange termijn toeneemt in plaats van daalt (zie de tabel). Ook de arbeidsparticipatie van ouderen is lager. Bij mannen is dat meestal een gevolg van

vervroegde pensionering. Bij vrouwen, vooral de oudere generaties, is dit vaak omdat zij nooit hebben geparticipeerd of op jongere leeftijd zijn gestopt nadat ze kinderen kregen. Arbeidsparticipatie zou kunnen worden gestimuleerd door vervroegde pensionering en uittreding te ontmoedigen en langer doorwerken al dan niet in deeltijd te stimuleren. Ook dit kan de arbeidsparticipatie in termen van zowel banen als volume doen stijgen. Als wordt verondersteld dat de participatie van ouderen toeneemt door de mogelijkheden voor deeltijdwerk te vergroten, kan de daling van het arbeidsvolume op de lange termijn worden gehalveerd (zie de tabel). Aan de andere kant zou de beschikbaarheid van meer deeltijdbanen ook aantrekkelijk kunnen zijn voor nu nog fulltime werkenden. De totale arbeidsparticipatie van deze groep zou dan in banen gelijk blijven, maar in aantal gewerkte uren (volume) afnemen. Als in andere EU-landen in dezelfde mate in deeltijd zou worden gewerkt als in Nederland door een aanzienlijke verschuiving van voltijd naar deeltijd zou het arbeidsvolume bijna drie keer zoveel dalen (zie de tabel).

Ten slotte

Op de langere termijn zal de potentiële beroepsbevolking in de EU zeer waarschijnlijk een stuk kleiner zijn dan nu. Positieve effecten van een stijging van voltijd- en deeltijdparticipatie op het arbeidsvolume zullen mogelijk niet voldoende zijn om de daling van het arbeidsvolume ten gevolge van de dalende potentiële beroepsbevolking te compenseren. Een andere mogelijkheid om het arbeidsvolume toe te laten nemen is het aantal gewerkte uren per persoon te laten stijgen. Dit betekent echter een nogal forse omslag ten opzichte van de huidige trend van de stijging van het aandeel parttimers.

Drs. P. Ekamper, NIDI

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en beoogt de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken te bevorderen. Inlichtingen over toezending van kopij kunnen worden ingewonnen bij de redactie

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding is toegestaan. Toezending van bewijs-exemplaren wordt op prijs gesteld.

Het NIDI is een instituut van de KNAW dat zich bezighoudt met onderzoek naar ontwikkelingen in de omvang en samenstelling van de bevolking

colofon

Demos	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry Bronsema, eindredacteur drs. Joop de Beer drs. Gijs Beets dr. Luc Bonneux
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	www.nidi.knaw.nl/nl/demos/
Abonnementen	gratis
Basisontwerp	Harmine Louwé
Druk	Nadorp Druk b.v., Poeldijk

LITERATUUR

- Carone, G. (2005), *Long-term labour force projections for the 25 EU Member States: a set of data for assessing the economic impact of ageing*. European Commission Economic Paper No. 235. Brussel: Europese Commissie.

Percentage verandering van arbeidsparticipatiegraden en arbeidsvolume in de Europese Unie (EU-27) in 2025 en 2050 ten opzichte van 2005 volgens het DG ECFIN-basis scenario en drie alternatieve scenario's

	2025			2050		
	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen
% verandering van participatiegraden						
Basis (DG ECFIN)	12	8	17	13	8	18
Ouderenparticipatie	22	16	29	22	16	29
Vrouwenparticipatie	21	8	37	21	8	37
Deeltijd Nederland	12	8	17	13	8	18
% verandering van arbeidsvolume						
Basis (DG ECFIN)	7	5	10	-8	-10	-6
Ouderenparticipatie	12	9	17	-4	-6	-1
Vrouwenparticipatie	11	5	21	-5	-10	3
Deeltijd Nederland	-10	-3	-19	-22	-16	-31

Noot: Ouderenparticipatie-scenario veronderstelt stijging arbeidsparticipatiegraden van ouderen (leeftijd 55-64 jaar) tot arbeidsparticipatiegraden van leeftijdsgroep 40-54 geëffectueerd in uitsluitend deeltijdbanen; Vrouwenparticipatie-scenario veronderstelt stijging arbeidsparticipatiegraden van vrouwen tot arbeidsparticipatiegraden van mannen geëffectueerd in uitsluitend deeltijdbanen; Deeltijd Nederland-scenario veronderstelt aandeel parttimers in de EU identiek aan Nederland.

Bron: NIDI-berekeningen op basis van Eurostat en Carone (2005).